

LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

Vocabularul

Suport de curs

MARINUȘA CONSTANTIN

LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

Vocabularul

Suport de curs

EDITURA UNIVERSITARĂ
București

Colecția FILOLOGIE

Referenți științifici: Prof. univ. dr. emerit Petre Gheorghe BÂRLEA
Prof. univ. dr. habil. Adrian CHIRCU
Conf. univ. dr. Cosmin CĂPRIOARĂ

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluța Vișan
Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CONSTANTIN, MARINUȘA

Limba română contemporană : vocabularul / Marinușa Constantin. -
București : Editura Universitară, 2023
ISBN 978-606-28-1645-2

811.135.1

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062816452

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2023
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021.315.32.47
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021.315.32.47 / 0745 200 718/ 0745 200 357
comenzi@editurauniversitara.ro
www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

PREFAȚĂ (P.G.B.) / 9

Unitatea 1. INTRODUCERE ÎN LEXICOLOGIE / 11

- 1.1. Structura limbii – considerații generale / 11
- 1.2. Lexicologia și disciplinele conexe / 14
- 1.3. Cuvântul – unitatea de bază a lexicului / 15
- 1.4. Discipline conexe ale lexicologiei / 20
- 1.5. Criterii de organizare a lexicului / 21
- 1.6. Bibliografie / 23
- 1.7. Aplicații / 24

Unitatea 2. ORGANIZAREA FUNCȚIONAL-IERARHICĂ A LEXICULUI / 25

- 2.1. Vocabularul fundamental și masa vocabularului / 25
 - 2.1.1. Vocabularul fundamental / 25
 - 2.1.2. Masa vocabularului / 29
- 2.2. Vocabularul activ ~ pasiv / 29
- 2.3. Vocabularul literar ~ neliterar / 31
 - 2.3.1. Vocabularul literar / 31
 - 2.3.2. Vocabularul neliterar / 31
- 2.4. Dinamica lexicului / 32
- 2.5. Aplicații / 35
- 2.6. Bibliografie / 36

Unitatea 3. ORGANIZAREA SEMANTICĂ A VOCABULARULUI / 36

- 3.1. Relațiile semantice / 38
 - 3.1.1. Sinonimia / 38
 - 3.1.2. Antonimia / 40
 - 3.1.3. Omonimia / 42
 - 3.1.4. Paronimia / 43
 - 3.1.5. Polisemia / 46
 - 3.1.6. Câmpul semantic / 47
- 3.2. Bibliografie / 49
- 3.3. Aplicații / 50

Unitatea 4. ORGANIZAREA ETIMOLOGICĂ A LEXICULUI (I) / 51

- 4.1. Etimologia – lexeme primare și lexeme formate prin procedee interne / 51
- 4.2. Stratificarea etimologică a limbii române / 55
 - 4.2.1. Substratul traco-dac / 56
 - 4.2.2. Baza latină a limbii române / 58
 - 4.2.3. Superstratul slav / 66
 - 4.2.4. Adstratul și influențele vechi / 69
- 4.3. Concluzii privind straturile vechi ale limbii române / 77
- 4.4. Bibliografie / 78
- 4.5. Aplicații / 80

Unitatea 5. ORGANIZAREA ETIMOLOGICĂ A LEXICULUI (II) / 85

- 5.1. Împrumuturile moderne / 85
- 5.2. Elementele lexicale din latina savantă / 87
- 5.3. Influența franceză / 89
- 5.4. Influența italiană / 92
- 5.5. Influența germană / 93
- 5.6. Influența engleză / 93
- 5.7. Bibliografie / 96
- 5.8. Aplicații / 99

Unitatea 6. FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ / 100

- 6.1. Formarea cuvintelor / 100
- 6.2. Morfologia derivațională / 102
 - 6.2.1. Concepte conexe morfologiei derivaționale / 102
 - 6.2.2. Tipologia derivării / 105
 - 6.2.3. Derivarea cu sufixe. Tipuri de sufixe și de derivate / 106
 - 6.2.4. Alte valori semantice ale sufixelor substantivale / 118
 - 6.2.5. Relații semantice între sufixe/derivate nominale / 122
 - 6.2.6. Derivarea cu prefixe / 124
 - 6.2.7. Derivarea parasintetică / 131
 - 6.2.8. Derivarea regresivă / 132
 - 6.2.9. Concluzii privind morfologia derivațională / 133
- 6.3. Compunerea / 134
 - 6.3.1. Tipare sintactice de compunere / 136
 - 6.3.1.1. Compuse rezultate prin hipotaxă (relație de subordonare) / 136
 - 6.3.1.2. Compuse realizate prin parataxă (relația de coordonare) / 138

- 6.3.1.3. Pseudoparataxa (falsa parataxă) / 139
- 6.3.2. Compunerea prin abreviere / 139
- 6.3.3. Compunerea mixtă / 139
- 6.3.4. Compunerea parasintetică / 140
- 6.3.5. Compunerea cu elemente savante / 140
- 6.4. Conversiunea / 142
 - 6.4.1. Substantivizarea / 144
 - 6.4.2. Substantivizarea produsă prin metalimbaj / 148
 - 6.4.3. Adjectivizarea / 145
 - 6.4.4. Adverbializarea / 152
- 6.5. Concluzii privind mijloacele interne de îmbogățire a lexicului / 155
- 6.6. Bibliografie / 155
- 6.7. Aplicații / 157

Unitatea 7. CALCUL LINGVISTIC – PROCEDEU MIXT DE ÎMBOGĂȚIRE A LEXICULUI / 159

- 7.1. Calcul lingvistic / 159
- 7.2. Tipuri de calc lingvistic / 160
 - 7.2.1. Calcul lexical / 160
 - 7.2.2. Calcul de structură morfematică / 160
 - 7.2.3. Calcul de structură semantică / 161
 - 7.2.4. Calcul gramatical / 162
 - 7.2.5. Calcul frazeologic / 162
- 7.3. Bibliografie / 163
- 7.4. Aplicații / 164

PREFAȚĂ

Cartea Marinușei Constantin are tot ce îi trebuie pentru a-și împlini menirea de „suport de curs”. Pe de o parte, autoarea sintetizează informațiile cele mai recente și cele mai autorizate cu privire la problematica vastă și mereu înnoită a lexicului unei limbi naturale. Pe de altă parte, organizarea prezentării acestui bogat material de lucru respectă principiul didactic al accesibilității. Astfel spus, lucrarea se află în punctul de echilibru între un tratat științific și o „introducere” în științele care codifică datele studierii lexicului în anii de pregătire profesională a studenților filologi, respectiv lexicologia, cu subdomeniile ei – etimologia, formarea cuvintelor, frazeologia, semantica, onomastica, lexicografia ș.a.

Din cea dintâi perspectivă, expunerea este sistematizată gradat, de la aspectele teoretice generale ale organizării vocabularului spre analize concrete ale fenomenelor, proceselor și mecanismelor care generează apariția și dispariția cuvintelor și sensurilor dintr-o limbă, care guvernează contactele lingvistice, implicațiile lexicului în structura generală a unei limbi – adică interinfluențele cu fonetica, morfologia, sintaxa, stilistica și pragmatica acesteia. De altfel, termenii structură și structuralism, generativism, pragmatică și cognitivism, lingvistică integrală, cu câteva referiri punctuale la Ferdinand de Saussure, la Émile Benveniste, la J. L. Austin, E. Coșeriu ș.a., revin în diferitele secțiuni ale cărții. Autoarea evită teoretizările prea ample, căci profilul lucrării nu ar justifica detalieri de principiu, dar explică suportul teoretic, procedural, în virtutea căruia s-a ajuns la schemele de formare a cuvintelor, de transfer lexico-semantic la modelele de grupare formal-semantică ș.a.m.d.

Scurtele justificări teoretice, precum și analizele și descrierile de manifestare practică a faptelor de limbă din sfera lexicală se întemeiază pe un corpus de referințe atât de bogat cât permite o asemenea lucrare. Mai precis, este vorba despre o bibliografie esențială, care cumulează contribuții mai vechi, dar aparținând unor autorități în materie și care au direcționat cercetările de profil și au oferit soluții general acceptate la problematica în discuție (cf. O. Densusianu, S. Pușcariu, Al. Rosetti, I. Ciorănescu, Al.

Graur, C. Tagliavini, E. Coșeriu, M. Sala, I. Coteanu, A. Bidu-Vrănceanu, N. Forăscu, Th. Hristea, M. Avram ș.a.), cât și rezultatele unor cercetări de ultimă oră, care valorifică achizițiile și rezultatele unor specialiști din generațiile cele mai tinere, coordonate de personalități de prestigiu (vezi cazul TDG). Pe de altă parte, sunt folosite ca suport al demonstrațiilor soluțiile oferite de promotorii curentelor internaționale de investigare a limbilor, precum cei citați mai sus, de la reprezentanții gramaticii comparativ-istorice, în variante mai vechi sau mai noi, până la cei ai structuralismului, generativismului, pragmaticii și cognitivismului, analizei statistice etc.

Altfel spus, textul cursului de față are menirea să-i inițieze pe studenți atât în problematica esențială și funcțională a lexicologiei, cât și în metodologia cercetării acesteia și, nu mai puțin, în metalimbajul aferent disciplinei de studiu în cauză. Or, această abordare coincide cu cerințele Nivelului 1, fundamental, al grilei de formare a competențelor profesionale din învățământul superior (cf. *Matricea cadru a NQF*).

Din a doua perspectivă, cea didactică, pe lângă organizarea sistematică a materiei de studiu și pe lângă respectarea principiului „Nicio afirmație, fără demonstrație și nicio demonstrație, fără exemplificări!”, se remarcă diversele strategii psihopedagogice aplicate de Marinușa Constantin. Reluarea din mai multe unghiuri de vedere a unor aspecte mai dificile în explicarea faptelor de limbă, diversificarea exemplelor, astfel încât să poată fi clarificate atât mecanismele fundamentale, cât și detaliile unor fenomene lexico-semantice, apoi echilibrarea expunerii între diacronie și sincronie, între general și particular, între formă și conținut, între paradigmatic și sintagmatic, între uzual-denotativ și special-expresiv, însoțită de analiza pragmatică a valorilor conotative, atunci când contextul o impune, conferă eficiență instructiv-formativă lucrării de față. Dacă adăugăm la acestea atenta așezare în pagină a textului, graficele și tabelele sinoptice, notele explicative – scurte și clare, exercițiile aplicative propuse pentru fiecare „unitate” de prezentare a subsistemului lexical al limbii române, putem afirma că avem o imagine a „lucrului bine făcut”.

Pentru un universitar tânăr, această carte este o probă de seriozitate, pasiune și dăruire, adică o probă de profesionalism – de bun augur.

Petre Gheorghe BÂRLEA

Unitatea nr. 1

INTRODUCERE ÎN LEXICOLOGIE

- 1.1. Structura limbii – considerații generale**
- 1.2. Lexicologia și disciplinele conexe**
- 1.3. Cuvântul – unitatea de bază a lexicului**
- 1.4. Discipline conexe ale lexicologiei**
- 1.5. Criterii de organizare a lexicului**
- 1.6. Bibliografie**
- 1.7. Aplicații**

1.1. Structura limbii – considerații generale

Este cunoscut faptul că optica dominantă asupra lingvisticii moderne este reprezentată de teoria codificată de către Ferdinand de Saussure, potrivit căreia limba este un „sistem de semne”. Pornind de la ideea că sistemul este organizat într-un mod ierarhic, în planuri succesive, respectiv subsisteme, *semnul lingvistic* este considerat unitatea de bază a acestui sistem, alcătuit din două laturi inseparabile, cunoscute sub numele de *semnificant* (fr. *signifiant*) și *semnificat* (fr. *signifié*), reunite arbitrar, dar conservate prin convenție socială.

Cuvântul *casă* este un semn lingvistic, dar tot semn lingvistic poate fi, în sens larg, un sunet (*i*) sau un grup de sunete când i se atribuie un sens: *-le*.

În ceea ce privește unitățile lingvistice, acestea sunt dispuse *in absentia*, constituind o *paradigmă* (gr. *paradigma* „exemplu, model, pildă”) și combinate *in praesentia*, sub formă de *sintagmă* (gr. *syntagma* < *syn* „împreună” + *tagma* „grupare” „constituire, alcătuire”). Paradigma și sintagma, aflate într-o relație de interdependență, sunt descrise în literatura de specialitate prin intermediul conceptelor supraordonate de ‘*axă*’, respectiv ‘*raport*’.

Ferdinand de Saussure descrie *paradigma* pe baza raporturilor asociative, reprezentabile pe axa verticală, unde sunt situate în serii/asociații mentale toate elementele și unitățile sistemului lingvistic dat; termenii care alcătuiesc o serie asociativă se numesc *membri*, iar seriile sunt organizate sub forma unor *liste* (numite și *inventare*). În termeni logici, axa paradigmatică este o relație bazată pe disjuncție, de tipul *sau...*, *sau*, dat fiind faptul că nu toți membrii unei paradigme pot coexista simultan pe axa sintagmatică, ci fie unul, fie altul dintre aceștia. (Ferdinand de Saussure, 1998, p. 234)

În acest sens, lingvistul citat aduce în discuție manifestarea unui fapt analog, pentru a susține afirmația conform căreia ceilalți membri ai unei serii asociative lipsesc din combinația pe axa sintagmatică, în care este prezent numai un membru al acelei serii. De exemplu, în momentul constituirii sintagmei *casă cu etaj*, avem în minte, sub o anumită rezervă, prepoziția *fără*, care ar putea fi utilizată, în locul prepoziției *cu*, însă care rămâne absentă din respectiva combinație.

Un alt exemplu de raport asociativ este observabil în cazul formării unor cuvinte noi prin derivare. Vorbitorul apelează la asociațiile mentale deja cunoscute și aplică modelul derivativ altor unități pretabile tiparului respectiv.

Astfel, pornind de la un derivat precum *mămică*, vorbitorul recunoaște structura analizabilă, adică baza *mamă*- + sufixul *-ică*, ceea ce îi permite, așa cum am precizat anterior, să aplice acest tipar de derivare pentru formarea altor unități lexicale, ca *fetică*, *ulcică* etc.

Sintagma vizează raporturile combinatorii (sintagmatice, așa cum le numea Ferdinand de Saussure), reprezentabile pe axa orizontală, unde elementele și unitățile lingvistice sunt dispuse unele în prezența altora, acestea coexistând unele cu altele, ceea ce presupune actualizarea lanțului lingvistic al unei limbi. Sintagma este considerată, asemenea paradigmei, o relație logică, de tip conjunctiv, *și... – și...*

Pe axa sintagmatică sunt constituite *structurile* proprii fiecărui idiom, care au aspectul unor *șiruri* sau *secvențe*: $a + b + c$. De exemplu, enunțul *Copacul este înflorit*. reprezintă o sintagmă, întrucât implică procesul de combinare *in praesentia* a elementelor limbii (selectate, în prealabil, din axa paradigmatică), prin respectarea acelor reguli de îmbinare

a unităților prezente simultan în lanțul lingvistic, în planul vorbirii: 1) *acord gramatical*; 2) *raport sintactic*; 3) *topică*.

În acest context, menționăm că, în procesul de producere a enunțurilor, selecția pe care o operează vorbitorul în fiecare punct al lanțului lingvistic, prin alegerea unei anumite unități din axa paradigmatică (deci, dintr-o clasă de substituție), este numai parțial liberă și subordonată semanticului, deoarece aceasta este, în realitate, limitată de constrângeri de natură formală și distribuțională (DȘL, 2005, s.v.), impuse de alte unități ale axei sintagmatice.

Sistemul limbii reprezintă *ansamblul virtual*, alcătuit din *unitățile lingvistice*, din *relațiile* care se manifestă între acestea și din *funcțiile* pe care le îndeplinesc, iar schema concretă în care se manifestă relațiile dintre unitățile sistemului constituie o *structură*.

În taxonomia nivelurilor limbii, distingem:

- 1) Nivelul fonetic/fonologic, căruia îi corespunde, conform lui Louis Hjelmslev, *planul expresiei*, materia fonică, sunetele, iar în teoria lingvistului F. de Saussure – *semnificantul*;
- 2) Nivelul lexical, considerat de L. Hjelmslev, *planul conținutului*, adică *sensul, înțelesul*, cf. *semnificat* la Saussure;
- 3) Nivelul morfologic;
- 4) Nivelul sintactic;
- 5) Nivelul stilistic.

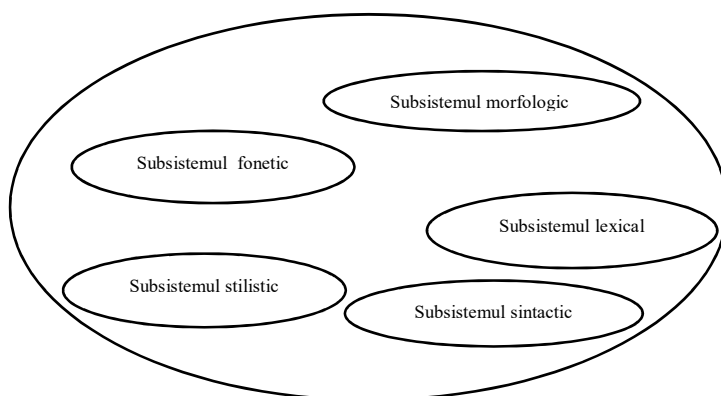

Figura 1. Sistemul limbii.

1.2. Lexicologia – prezentare generală

Prin tradiție, conceptul de *lexicologie* desemnează disciplina care are drept obiect de studiu **componenta lexicală a unei limbi privită din diverse perspective și analizată cu metode de cercetare**, (cf. fr. *lexicologie*, provenit din gr. *lexicologia* – gr. *lexis* „cuvânt” + gr. *logos* „știință”). Cu alte cuvinte, lexicologia studiază **modul de organizare a cuvintelor în ansamblul lexical, ca subsistem**.

Lexicologia a dobândit autonomie, începând cu teoria lui Ferdinand de Saussure, deoarece lingvistul genevez consideră cuvântul ca parte componentă a structurii (vezi, *supra*, Fig. 1. Sistemul limbii), iar semnificatul unui cuvânt este definit negativ, în funcție de raporturile în care este angajat cu alte cuvinte. (DȘL, 2005, s.v.; DTG, 2023, s.v.)

În funcție de perspectiva teoretică și metodologică abordată, lexicologia este:

i) generală (sau teoretică) – sunt abordate problemele teoretice generale ale lexicului;

ii) comparativă (sau contrastivă) – se realizează comparația lexicului unor idiomuri care sunt înrudite genetic sau prezintă proximitate geografică ori este pus în contrast lexicul limbilor care se învață „una prin alta”, „care se traduc una din alta”;

iii) particulară – este analizat lexicul unei anumite limbi, a unei epoci din evoluția ei;

iv) descriptivă (sau sincronică) – este descris un anumit stadiu, de regulă, cel actual, al limbii, evidențiindu-se modul în care este structurat și funcționează vocabularul;

v) diacronică (sau istorică) – se tratează evoluția în timp a cuvintelor și a relațiilor dintre acestea în cadrul ansamblului din care fac parte.

În cele ce urmează, sistematizăm interpretările noțiunilor de *vocabular* și de *lexic*, termeni aflați în relație de cvasisinonimie, dar cărora diverși specialiști le-au atribuit sensuri diferite:

A) Cuvântul *vocabular* (lat. *vocabula* „cuvânt”) reprezintă, după unii lingviști, numai un domeniu din structura lexicului; de exemplu, *vocabularul juridic*, *vocabularul matematic*, *vocabularul preșcolarilor*, *vocabularul unui text/discurs* etc. (cf. Petre Gheorghe Bârlea, 2013, pp. 120-121);

B) Termenul *lexic* (gr. *lexis* „cuvânt”), împrumutat din limba franceză, definește, generic, *totalitatea cuvintelor unei limbi* (cf. Petre Gheorghe Bârlea, 2013, *loc. cit.*).

În ceea ce ne privește, utilizăm cele două noțiuni în relație de sinonimie, fără a face distincția mai sus menționată, desemnând prin cei doi semnificați ***totalitatea cuvintelor care au existat și există într-o limbă.***

1.3. Cuvântul – unitatea de bază a vocabularului

Conceptul de „*cuvânt*” este o unitate lingvistică de mare complexitate, definită din mai multe perspective: grafic, fonetic, lexico-semantic și morfosintactic.

Din perspectivă lexico-semantică, *cuvântul* (numit și *lexem*) reprezintă unitatea lingvistică dotată cu un sens lexical (conținut) care exprimă *lucruri, ființe, idei, fenomene, procese, acțiuni, îndemnuri* etc. În dicționare apare forma-tip, „*un construct*” (DTG, 2023, *s.v.*), care poate lua diverse forme în comunicare:

– ***carte*** (*cuvântul-titlu*, înregistrat în dicționar ca atare) ia diferite forme în virtutea flexiunii nominale – *cărți, cărții, cărțile* etc.

Fiind parte a sistemului lingvistic, *cuvântul* este esențial în organizarea subsistemelor limbii. Receptat ca ***unitate lexicală***, *cuvântul* aparține vocabularului, funcționând în raport cu relațiile complexe (paradigmatice și sintagmatice) aflate la baza organizării acestui compartiment al limbii.

Mai precis, ***cuvântul este un semn lingvistic autonom*** (GALR, 2005, I, p. 8), definatoriu pentru lexic.

Pentru a satisface caracterul de semn lingvistic autonom, *cuvântul* trebuie să fie o unitate biplană, care asociază *semnificantul* (*forma – componenta fonică*) *semnificatului* (*conținutului/sensului*), ceea ce îl plasează în categoriile de elemente care fac posibil procesul de comunicare:

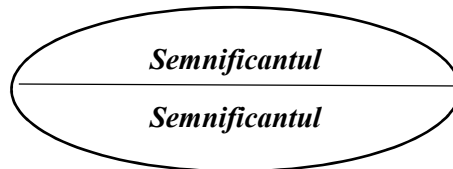

Figura 2. Reprezentarea grafică a semnelui lingvistic.

- *Semnificantul* (fr. *signifiant*), denumit și *formă* sau *înveliș sonor*, reprezintă imaginea acustică prin intermediul căreia un cuvânt este materializat.

Ca unitate liniară, semnificantul este o înlănțuire a sunetelor (vocale, consoane, semivocale etc.):

[*m – a – s – ă*] este complexul sonor sau expresia conceptului *masă*.

- *Semnificatul* (fr. *signifié*), numit și *conținut*, *sens* sau *înțeles*, definește imaginea abstractizată, conceptul evocat de semnificant. De exemplu, rostirea sau grafia sunetelor *m – a – s – ă* evocă vorbitorului conceptul de *masă*.

Integrat în enunț, semnul lingvistic dobândește o referință concretă:

Am cumpărat o masă. → [*obiect*].

Particularitățile semnului lingvistic sunt:

- caracterul binar*¹ – asocierea dintre un semnificant și un semnificat;
- caracter arbitrar*² – nemotivat al asocierii dintre formă și sens, adică reuniunea celor două componente este întâmplătoare.

De exemplu, în alte limbi, conceptul *masă* este redat prin alte învelișuri sonore: fr. *table*, engl. *table* etc. sau conceptul *soare* este redat prin fr. *soleil*, engl. *sun* etc.

- caracter imuabil*³ – nu poate fi schimbat de o comunitate de vorbitori, într-un moment dat;
- caracter liniar* – semnul este perceptibil la nivel vizual sau auditiv pe o axă temporală unică.

¹ În ceea ce privește caracterul (ne)motivat al semnului lingvistic, menționăm că există situații în care legătura dintre formă și conținut este solidară (motivată). Este cazul onomatopeelor și derivatelor de la aceste baze: *mac!*, *măcăni*, *cuc*, *fâș/a fâșâi* etc.

În plus, motivarea semnului lingvistic poate fi explicată prin procesul derivării de la un cuvânt-bază, pe baza paradigmelor derivaționale: *masă – măsuță – măsoaie*; *floare – înflori – înflorit – neînflorit – înflorire* etc.

² Precizăm faptul că un lexem poate suferi schimbări sub aspect diacronic diacronic, determinate de diverse cauze lingvistice și extralingvistice. De exemplu, cuvântul latinesc *paludem* (Ac.) „mlaștină”, la

origine, capătă sensul de „pădure” în limba română, suferind o deviere de sens.

³ Subliniem faptul că nu orice îmbinare de sunete reprezintă un cuvânt.

Spre exemplu, sunetele *rmă* constituie un înveliș sonor, dar nu satisfac criteriul referentului, deoarece nu trimit la un înțeles anume în limba română. Așadar, acest complex sonor nu formează un cuvânt. În cazul reorganizării sunetelor respective, sub forma *măr*, aceasta dobândește un conținut în mintea vorbitorului; prin urmare, satisfăcând condiția reuniunii stabile dintre o formă și un sens, grupul respectiv alcătuiește un cuvânt.

Cu alte cuvinte, legătura dintre semnificant și semnificat este stabilită, în majoritatea lexemelor primare, convențional, la scară istorică.

Sintetizând, identitatea unui lexem este redată prin *formă, conținut și categorie gramaticală*. Delimitarea laturilor unui cuvânt impune definirea conceptelor de specialitate fundamentale în analiza lingvistică.

▪ **Forma**

În sens larg, aspectul scris sau rostit al unui cuvânt este definit prin **formă**, acesta, la rândul ei, reflectându-i structura fono-morfologică. De exemplu, *unitate – unități – unitățile – unităților – unei unități* etc. sunt forme ale lexemului *unitate*.

La nivel material, forma unui cuvânt este descrisă pe baza grupurilor de sunete (*foneme*), respectiv a combinației dintre unități minimale purtătoare de sens (*morfeme*) – grupate, la rândul lor, în *rădăcină, temă, afix, desinență*.

(a) *Rădăcina* este definită drept secvența rezultată în urma operației de îndepărtare a flectivului (componentul gramatical), fiind secvența purtătoare a semnificației lexicale a lexemului. De obicei, această parte a cuvântului rămâne neschimbată (în procesul derivativ și în cadrul flexiunii): *câin-e – un câine, câinelui, câini, câinii, câinilor, câinesc* (derivat), *câinește* (derivat) etc.

Noțiunea de *rădăcină* interferează, la nivel semantic, cu aceea de *radical*, considerate sinonime, în numeroase lucrări de specialitate.

În lucrările moderne, se face uneori distincția între cele două concepte, după cum urmează:

1) *radical* este folosit în câmpul morfologiei flexionare, pentru structura lexemelor variabile (flexibile), definind partea constantă, ocurentă în paradigma cuvântului: *pădur-e* (*radical* + *vocală tematică/flectiv*) etc.;

2) *rădăcină* este utilizat în cadrul teoriei formării cuvintelor, pentru structura termenului derivat, desemnând partea care rămâne după îndepărtarea afixelor (sufix și/sau prefix): de exemplu, pentru cuvântul *înființa*, radicalul verbal este *înființ-*, însă are rădăcina *-ființ-* etc. (Cf. DTG, 2023, s.v. *radical*)

(b) *Tema* unui cuvânt este reprezentată de secvența alcătuită din rădăcină și sufixul tematic (vocala tematică), care se află la baza întregii flexiuni a cuvântului respectiv (adică a paradigmei).

De exemplu:

– *văzui* = *văzu-i* – *văz-* (*radical*) + *-u-* (*vocală tematică*) + *-i* (*desinență de persoană*), deci, *văz-* + *-u-* formează tema flexionară și lexicală pentru forma *văzui*, dar și pentru *văzut*, *nevăzut* etc.;

– *luptător* = *lupt-ă-* (*rădăcină* + *vocală tematică*) + *-tor* (*sufix lexical*), astfel, *lupt-ă* reprezintă tema lexicală și flexionară pentru formele *luptător*, *luptă* etc.

(c) *Afixul* desemnează elementele morfematice din structura cuvintelor variabile sau din aceea a termenilor derivați, atașate radicalului, având o funcție morfologică (*casă*, *case* etc.), respectiv, rădăcinii, cu scopul de a forma cuvinte noi (*împrimăvăra* etc.)

Distingem următoarele tipuri de afixe:

c.1. *derivative* sau *lexicale*, cum ar fi *prefixele* și *sufixele*: *readuce*, *preface*, *osos*, *devocalizare* etc.

c.2. *gramaticale* sau *flexionare* – elementele componente ale unui cuvânt flexibil care poartă o informație gramaticală (gen, număr, caz, mod, timp, persoană, număr etc.): *mersese*, *făceam*, *fată* etc.

(d) *Desinența* este reprezentată de morfemul care are rol gramatical, care indică în flexiunea nominală (paradigma declinării) numărul și cazul, iar în cea verbală (în paradigma conjugării) persoana și numărul.

De exemplu:

-e, din forma nearticulată *fete*, este desinența de feminin plural, nominativ-acuzativ;

-i, din forma *știi*, este desinența de persoana a II-a, numărul singular, indicativ prezent.

- **Conținutul** unui cuvânt, de regulă, este detaliat pe baza conceptelor *semnificație, sens*.

(a) **Semnificația** este descrisă prin mai multe accepții, fiind un concept echivalent pentru *referință, denotație sau sens*.

Definită drept „*procesul care asociază un obiect, o ființă sau o noțiune susceptibil să îl evoce*” (Angela Bidu-Vrănceanu; Narcisa Forăscu, 2005, p. 18), semnificația implică procesul de *substituire*.

În lingvistica saussuriană, semnificația indică procesul prin care un semnificant este reunit cu un semnificat, pentru a atribui unui obiect un nume. Acesta poartă numele de *denotație*.

Denotația (denumită și *denotare, desemnare, denumire*) este caracterizată prin stabilitate, reunind elemente semantice nonsubiective, care se identifică, în general, în afara contextului.

(b) **Sensul**, folosit ca termen cvasisinonim pentru *referință, semnificație, semnificat, conotație*, reprezintă imaginea mentală a unei entități, proprietăți și dobândește o actualizare a semnificației în contexte concrete (lingvistic, situațional, în timp și spațiu).

În numeroase lucrări de specialitate, sunt propuse diverse clasificări ale conceptului de *sens*: *sens de bază* (sau *fundamental*), *sens principal*, *sens propriu* etc.

Conform DȘL, distincția potrivită este aceea dintre *denotație* și *conotație*. (DȘL, 2005, s.v.)

Opusă denotației este *conotația* care indică valorile secundare, spontane, eterogene ale semnificatului unui lexem. În acest caz, vorbim despre sens conotativ, sens metaforic (bazat pe un transfer semantic, prin acțiunea tropilor).

De exemplu, cuvântul *masă* desemnează noțiunea de „obiect de mobilier, cu patru picioare, cu o suprafață plană, cu anumită destinație” etc.

În cazul trăsăturii „cu anumită destinație”, sensul este actualizat în contexte temporale, *ora mesei*, sau spațiale, *a lua masa în oraș*, ceea ce implică o relație metonimică, strict contextuală, trimițând la ideea de colectivitate (*noi*) etc.

1.4. Discipline conexe ale lexicologiei

Lexicologia, o disciplină eterogenă prin preocupările sale, considerată nouă, în raport cu gramatica sau cu fonetica, a evoluat mult, dezvoltând domenii conexe, distincte, precum: *etimologia*, *lexicografia*, *semantica*, *frazologia*, *onomastica*, *formarea cuvintelor*, *statistica lexicală* (cunoscută și sub numele de *lexicostatistică*).

Etimologia (gr. *etymos* „adevărat, real” și gr. *logos* „cuvânt, știință”), ca știință autonomă, are ca obiect de studiu **originea cuvintelor**, ea fiind strâns legată de celelalte discipline ale lingvisticii generale – *semantica*, *fonetica* ș.a., de care nu se poate dispensa.

Cercetarea etimologică se exprimă, pe scurt, printr-un fel de ecuații, ca în exemplele de mai jos:

- lat. *focus* > rom. *foc*, lat. *barba* > rom. *barbă*, lat. *familia* > rom. *fămeie*, cf. rom. *familie* (aceste cuvinte alcătuiesc un dublet etimologic), cu lectura: termenii latinești *focus*, *barba*, *familia* *au dat* sau *au devenit* în limba română *foc*, *barbă*, *femeie* (cuvinte moștenite), respectiv *familia* (termen împrumutat)

x

- rom. *foc* < lat. *focus*, rom. *barbă* < lat. *barba*, rom. *femeie* < lat. *familia*, cu următoarea lectură: *foc* provine din cuvântul de origine latină *focus*; *barbă*, din *barba* etc.

Lexicografia (gr. *lexis* „cuvânt” + gr. *graphein* „a scrie”) este disciplina care se ocupă cu principiile întocmirii dicționarelor.

Onomastica (gr. *onoma* „nume”) reprezintă disciplina care se ocupă cu studiul originii, formării și evoluției numelor proprii.